

8 черв. 19. Савченко Г.П. Діяльність Організаційного Українського Військового Комітету по створенню національних військових формувань у 1917 році // Вісн. КНУ ім. Т. Шевченка. – Серія: історія. – 2001. – Вип. 57. 20. Сніп. – 1912. – Ч. 7, 12 лют. 21. Ф. 1235. Грушевські – історики, лінгвісти. – Оп. 1, од. зб. 642. Листи М. Міхновського –

М. Грушевському. Поч. 18 березня 1897 р. Зак. 10 грудня 1909 р. 22. Ф. 181. Єрастов С.І. Спогади про учасників революційного руху, діячів культури та науки. – Од. зб. 5. 23. Чикаленко Є. Щоденник. – Л., 1931.

Надійшла до редколегії 27.02.06

Ю. Сорока, канд. іст. наук

ПОЛІТИЧНІ Й ЕКОНОМІЧНІ ЧИННИКИ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У ЗАХІДНИХ ОБЛАСТЯХ УРСР В 1944–1950-Х РОКАХ

Розглянуто механізми державного регулювання міграційних процесів у західному регіоні України.

The article deals with the analysis of mechanism of state regulation of migration processes at the western region of Ukraine.

У післявоєнний період у процесі утвердження на західноукраїнських землях радянських політичних і соціально-економічних відносин важливу роль відігравав державний механізм регулювання людських трудових ресурсів. Централізована плановість командної економіки дозволяла маніпулювати та перерозподіляти не тільки матеріальні, а й людські ресурси з республіки в республіку, з регіону в регіон, з області в область, з галузі в галузь.

Процес викачування трудових ресурсів із західних областей України частково знайшов своє відображення у вітчизняній історіографії. Деякі аспекти даної проблеми висвітлені в монографії Б. Яроша [16]. Вплив суспільно-політичного розвитку на демографічні процеси розкрито в дослідженні В. Ткачука [2]. Масштабність і значимість примусового доселення вихідцями із західних областей Півдня України розглядаються в кандидатській дисертації Т. Пронь [1]. Разом з тим, весь спектр примусового залучення трудових ресурсів регіону для роботи на промислових об'єктах, у сільському господарстві різних територій СРСР висвітлений лише фрагментарно.

Незважаючи на те, що західні області УРСР порівняно із східними регіонами в економічному й демографічному плані постраждали в роки війни набагато більше, органи влади вже в перші місяці після визволення території регіону від німецьких окупантів розпочали масову мобілізацію працездатного населення для роботи на промислових об'єктах східних областей СРСР. Так, уже на кінець травня 1944 р. з Волинської обл. примусово мобілізовано 216 чол., з них осіб польської національності – 141. З Ровенської обл. для роботи в промисловості східних областей було мобілізовано 1816 чол., у тому числі 640 поляків, з них жінок – 400. Крім цього, у червні 1944 р. з обох областей шляхом масового набору відправлено 2214 чол. в Челябінську і Свердловську обл. [3].

Якщо у воєнні роки мобілізаційні заходи з набору робочої сили проводилися Державним комітетом Оборони, то, починаючи з 1946 р., уся робота в цьому плані покладалася на новостворене міністерство трудових резервів СРСР, що мало республіканські й обласні управління. Зважаючи на гостру потребу робочої сили в промислових районах країни, Рада Міністрів СРСР приймає спеціальну постанову "Про порядок проведення організаційного набору робітників", за якою зобов'язала не тільки республіканські, обласні і районні партійно-радянські органи влади, а й голів сільських рад, колгоспів сприяти справі організованого набору.

Важливим джерелом забезпечення СРСР робочою силою вважалися західні області України: вища, порівняно з іншими регіонами, густина сільського населення, значний відсоток індивідуальних господарств, слабо розвинена промисловість. Викачування робочої сили із західного регіону УРСР переслідувало і політичні мотиви: розшарувати місцеве населення, відвернути частину його (особливо молодь) від національно-патріотичних устремлень, позбавити ряди УПА поповнення. У період з 1946 по 1949 рр. методом організа-

ційного набору [6, с. 1] в промисловість східних областей СРСР було направлено: Волинська обл. – 3093 чол., Дрогобицька – 2026, Львівська – 16882, Ровенська – 4136, Станіславська – 14615, Тернопільська – 2072, Чернівецька обл. – 5272, усього – 47003 чол.

Літом-осінню 1944 р. у всіх визволених регіонах розгорнулася пропагандистська й організаційна робота з мобілізації трудових і матеріальних ресурсів на відбудову вугільної промисловості Донбасу. Сторінки обласних і районних газет пістрявіли заголовками – "Ми відродимо тебе, наш рідний Донбас", "Селяни Ровенщини – рідному Добасу", "Львівщина – Донбасу", "Приймай, Донбас, прикарпатський ліс" тощо. По областях, за кожним районом у порядку шефської допомоги були закріплені конкретні шахти. Із сіл Осторожецького р-ну Ровенської обл. у липні 1944 р. для роботи на шахті № 14 тресту "Зуевантрацит" були відправлені 234 чол., послані продукти. 200 юнаків і дівчат Дубнівського р-ну поїхали працювати на шахти Донбасу. Крім цього, із сіл району було зібрано і відправлено в січні 1945 р. 9,5 т зерна, 7 т картоплі, 7 коней [15, с. 31–33].

Для відбудови Донецьких шахт не по-господарськи, безжалісно вирізувалися західноукраїнські ліси. У Карпатах і на Поліссі з новоутворених 50 великих лісопрокомбінатів вивезення лісу у перші повоєнні роки досягло 11,2 млн м³ (з 15,3 млн м³ по республіці в цілому). У хижацькому винищенні західноукраїнських лісів важливу роль відіграв не тільки економічний, а й політичний чинник. Саме у лісових масивах регіону активно діяли збройні загони УПА.

Якщо у 1944–1948 рр. набір робочої сили здійснювався через мобілізацію індивідуальних осіб, то з початком 1949 р. впроваджується практика дозаселення східних регіонів СРСР цілими сім'ями і колгоспами. Географію переселень характеризували назви партійно-урядових постанов, прийнятих у 1949–1953 рр.: про переселення колгоспників й одноосібних селян у колгоспи і радгоспи південних областей УРСР, про переселення в Карело-Фінську РСР, про переселення в колгоспи Кримської обл. (до 1954 р. Кримська обл. входила до складу РРФСР), про переселення на Камчатку, Приморський і Хабаровський краї, про переселення в Ростовську обл., про переселення в Архангельську й Актюбінську обл. Усього за цей період було прийнято більше десяти постанов. Крім вищезазначених країв й областей, вони визначали доприселення в Єврейську автономну обл., Бурят-Монгольську АРСР, Сахалінську, Іркутську, Грозненську, Сталінградську й Амурську обл. РРФСР.

Переселення в південний регіон УРСР, а саме в Дніпропетровську, Запорізьку, Миколаївську, Херсонську, Одеську обл. було викликано низкою факторів: катастрофічні демографічні втрати населення регіону в міжвоєнний період радянського владарювання та воєнне лихоліття автоматично визначили його статус як трудонедостатнього; багатотисячні втрати населення від голоду 1946–1947 рр., неефективність державної політики в

галузі сільського господарства. Крім цього, було зірвано державницьку політику масового переселення у східні і південні області населення з Підляшшя, Холмщини, Надсяння і Лемківщини у 1945–1946 рр. Станом на початок 1947 р. із східних і південних областей УРСР самовільно виїхали в західний регіон 30 894 сімей, або 78 % від усіх переселених у ці області [5, с. 9].

На виконання директивних вимог постанови ЦК КП(б)У і РМ УРСР від 12 серпня 1949 р. "Про переселення колгоспників і одноосібних селян в колгоспи і радгоспи південних областей Української РСР" на кінець серпня місяця у всі області західного регіону був спущений план-рознарядка кожному району про кількісний показник обов'язкового переселення вже до кінця 1949 р. По областях він визначався: Волинська обл. – 680 сімей, Ровенська – 2500, Станіславська – 1470, Тернопільська – 2390, Чернівецька обл. – 2600 чол.

Усього по західних областях – 10920 сімей (загалом по республіці – 16100 сімей) [7, с. 24, 44].

Не чекаючи завершення польових робіт, уже у вересні 1949 р. з Тернопільщини в Запорізьку і Дніпропетровську обл. було відправлено 1778 сімей, з Буковини і Ровенщини у Херсонську обл. – відповідно 662 і 616 сімей, з Волині у Миколаївську обл. – 187 сімей. До кінця року у південні області із західноукраїнського регіону прибуло 12 379 сімей (загалом у республіці – 15357 сімей) [7, с. 24]. При перевиконанні плану-рознарядки партійним радянськими органами Волинської, Дрогобицької, Львівської Ровенської, Тернопільської обл., дещо недовиконали поставлені планові завдання владні органи Станіславської і Чернівецької обл.

У наступні роки маховик "добровільно-примусових" переселені із західних і південні області УРСР набирав дедалі більших обертів і на кінець 1953 р. по чисельності переселених сімей становив:

Області	Середній склад сім'ї	РОКИ					Всього
		1949	1950	1951	1952	1953	
Волинська	4,4 чол.	721	1 862	2 151	3 986	1 871	10 591
Дрогобицька	4,2	840	3 404	9 193	3 322	2 013	18 772
Львівська	4,1	771	2 181	855	2 385	1 400	7 592
Станіславська	4,1	941	2 502	2 523	2 916	2 187	11 069
Тернопільська	4,2	2 401	4 414	2 200	3 082	3 277	15 104
Чернівецька	3,6	1 579	1 055	887	1 338	888	5 747
Ровенська	4,2	2 563	2 012	2 750	3 066	2 400	12 791
Усього		12 379	19 172	23 309	22 161	15 126	92 147
Загалом у республіці							101 927

Виходячи з того, що середньостатистичний показник складу сім'ї в усіх західних областях становив 4,1 члена сім'ї, то за перші п'ять років у південні області було переміщено близько 370 тис. осіб [14, с. 20].

Незважаючи на такий масштабний показник темпи переселення не задовольняли партійно-радянське керівництво. Так, виступаючи у лютому 1953 р. на республіканській нараді з питань виконання плану переселень, заступник голови Ради Міністрів УРСР Л. Корнієць заявив: "У західних областях ми маємо надлишок робочої сили, а на півдні – недостачу. Ми там зараз будуємо канал, який буде зрошувати великі площі. Сьогодні в ЦК буде вирішуватися питання про будівництво Південно-Українського каналу. Ми успішно будемо Каховську ГЕС, яку повинні запустити в експлуатацію в 1956 р. Є всі підстави для того, щоб ми її запустили достроково у 1955 р. Усе це свідчить про те, що ми вже в 1955 р. почнемо зрошувати великі площі землі, а ми вже з вами вступили в 1953 р. Нам за проектом необхідно як мінімум переселити в південні області в найближчі роки 130 тис. сімей, з розрахунку по двох працездатних у кожній сім'ї, ось що значить будувати комунізм, ось що значить боротися за будівництво комунізму в нашій країні" [11, с. 207].

Із самого початку переселенців у південні області відправляли не тільки сім'ями, а й цілими колгоспами, які тільки-тільки утворювалися в західних областях. Так, у 1949 р. весь колгосп із с. Уличі Ровенської обл. був переміщений з будівлями, худобою і реманентом у с. Алексєєво Херсонської обл. [11, с. 134]. У квітні 1951 р. із с. Косичі Глинянського р-ну Львівської обл. був повністю переселений в Херсонську обл. весь колгосп, у складі якого перебувало 72 сім'ї. Так як більшість сімей не бажало добровільно змінювати місце проживання, райвиконком направив з інших сіл спеціальні бригади, які розібрали будівлі колгоспників і залізним транспортом відправили на встановлене місце проживання. Уже до кінця цього ж року більше 50 сімей повернулися на попереднє місце проживання. У своїх поясненнях вони зазначали: "У нас добровільно побажали переселитися тільки

12 сімей, решту переселили насильно. Прийшли бригади і без нашої згоди розібрали наші будинки. Ми плакали, просили, але на це ніхто не звертав уваги" [10, с. 124]. 102 сім'ї у складі колгоспу "Червоний партизан" Камінь-Каширського р-ну Волинської обл. були переселені у колгоспи Магдалинівського р-ну та 91 сім'я колгоспу "Світанок" Маневичького р-ну в колгоспи Томаківського р-ну Дніпропетровської обл. З Тернопільської обл. до 1953 р. в повному складі, у кількості трьох тисяч сімей було вивезено 8 колгоспів і 10 колгоспних бригад [13, с. 3–4].

Жителі західноукраїнського регіону стали одним з основних джерел поповнення чисельності населення Криму та південно-східних областей УРСР у післявоєнний період. У структурному вимірі організовані державою масові переселення мали сільськогосподарський (сільський) характер і були пов'язані з доприселенням вихідців із західного регіону у колгоспи і радгоспи південних областей. У міські поселення переселенців-українців не направляли. Населення міст і містечок збільшувалося в основному за рахунок внутрішньої і зовнішньої стихійної міграції, демобілізованих й організованих направлень робітників і спеціалістів на підприємства з промислових центрів Росії та інших республік СРСР [1, с. 14].

Мотивацію масштабних відселень озвучив на республіканській нараді завідуючих переселенських відділів облвиконкомів УРСР, що проходила в Києві 19–20 лютого 1951 р., член колегії головного переселенського управління СРСР М. Деркач: "Переселення, яке проводиться в Українській республіці із західних областей в південні області переслідує вирішення ряду серйозних політичних й економічних завдань. У зв'язку з чим іде переселення в Кримську область? Там необхідно заселити регіони, які після війни залишилися незаселені і мають великі площі необробленої землі. Необхідно освоїти кримську землю з метою подальшого розвитку сільського господарства – садівництва, вирощування бавовни, у зв'язку з будівництвом Північнокримського каналу і розвитку поливного бавовнярства. Великого значення набуває переселення в Сахалінську обл., звільнену від японських загарбників, на Камчатку,

Приморський і Хабаровський краї, в Карело-Фінську республіку, у Ростовську обл., з великими запасами неосвоєних земель" [11, с. 194–195].

За тогочасними підрахунковими даними було визначено, що в колгоспах Ростовської обл. на 10 тис. орної землі кожного району проживало 263 особи працездатного населення, а на таких же площах районів Ровенської і Волинської обл. – 12 тис. чол. працездатного населення.

На виконання постанови РМ СРСР від 27 травня 1952 р. і РМ УРСР від 7 листопада 1952 р. про переселення на нове освоєння земель Ростовської обл. вже до кінця поточного року із західних областей було відправлено: з Ровенської обл., при планових завданнях 150 сімей – 340. З Волинської обл., перевиконуючи такі ж планові показники – 300 сімей. Ураховуючи високі показники переселень, державними органами на 1953 і наступні роки планку запланованих переміщень сімей у Ростовську обл. з вищеназаних областей було піднято до 240–260 сімей щорічно [11, с. 97, 118].

Одночасно із західних областей України йшло вичерпування людських ресурсів для роботи у віддалених східних і північних районах РРФСР. Уже в 1950 р. в Приморський край було відправлено 684 сім'ї зі Станіславської обл., 82 – із Чернівецької обл. У наступні два роки для роботи в лісовій промисловості і сільському господарстві Приморського і Хабаровського країв, Архангельської, Актюбінської та інших областей переселено з Ровенської обл. 4 тис. 610 сімей, Волинської – 1 тис. 165. З Львівської обл., у період, коли йшло освоєння і заселення новоутвореного Забузького р-ну, 500 сімей було відправлено у Сахалінську обл.

На кінець 1953 р. з Української РСР для роботи у північних, східних і центральних районах РРФСР було переселено 35 тис. сімей, близько 40 % з яких – із західного регіону республіки [12, с. 10, 21, 31].

Насильно вивезені сім'ї відразу зіткнулися з важким морально-психологічним фактором, незвичними кліматичними умовами, побутово-господарськими труднощами. Так, із 82 сімей, відправлених у 1950 р. в Приморський край з Чернівецької обл., станом на вересень 1951 р. невлаштованими залишилися 14 сімей; 24 сім'ї проживали в палатках; виділені городні ділянки знаходилися за 14–15 км від населених пунктів.

З подібного роду факторами зіткнулися вихідці із західних областей у всіх місяцях переселення. У східних і південних областях УРСР більше 10 тис. переселених сімей на кінець 1952 р. не мали власного житла і проживали в порядку підселення в будинках місцевого населення, при тому, що значна частина цих осель знаходилася у край незадовільному стані. Станом на 1 січня 1953 р. переселенцям заборгували видачу за обмінними квитанціями 800 т картоплі, тисячі голів худоби, десятки тисяч тонн зерна тощо. У ряді колгоспів і радгоспів значно підвищувалася ціна за надане житло. До цього додавалося неоднозначне ставлення до західняків місцевого керівництва та населення.

Суспільно-політичні, економічні, побутові явища, а також незвичні кліматичні умови спричинили масові повернення західноукраїнців у рідні місця. За період 1949–1951 рр. у Станіславську обл. під різними приводами повернулося більше двох тисяч сімей, у Волинську – 515, Тернопільську – 750 і т. д. У Ровенській обл. зі 169 переселенців-колгоспників із с. Уличі додому повернулося 109.

Зіткнувшись із фактом повернення населення в обжиті місця, радянські органи влади запровадили санкції проти прибулих – від вилучення документів і стягнення грошових витрат за переїзд у місце поселення, до примусового повернення назад. У 1952 р. постановою союзного уряду в кожній області було введено посаду районного інспектора з переселення, у функціональні

обов'язки якого, крім організації переселень, входило: доповідати у райвиконком й облвиконком по кожному окремому випадку повернення назад, вважаючи всяке повернення як надзвичайний випадок; організація відповідних заходів з переміщення сімей у попередньо визначені місця перебування.

Внаслідок ужитих заходів частину тих, хто повернувся у рідні села, вдалося примусовими методами повернути у визначені місця проживання. З Волинської обл. силоміць було заново відправлено в Дніпропетровську обл. з вищеназаних колгоспів "Червоний партизан" і "Світанок" відповідно 62 і 31 сім'ї. З Тернопільської обл. у південно-східні області повернуто 358 сімей [13, с. 3].

Новим імпульсом вилучення трудових ресурсів республіки стала постанова лютого-березневого (1954) пленуму ЦК КПРС про освоєння цілинних і перелогових земель. Необхідно було зорати і засіяти гігантські простори (42 млн га) в Казахстані, Сибіру, Поволжі, на Уралі і Далекому Сході. Якщо в лютому-квітні 1954 р. внаслідок широкомасштабної пропагандистської компанії, потік молоді в новоосвоєні райони проходив дещо стихійно, то з 15 травня, згідно з рішенням союзного уряду, цей процес набув планово-розрядного характеру по кожній області і районах. За комсомольськими путівками лише за два роки (1954–1955) виїхало освоювати цілину 1 245 чол. з Чернівецької обл., понад 3 тис. чол. з Тернопільської. Приблизно по 3 тис. чол. було направлено з Ровенської, Волинської, Львівської, Дрогобицької, Станіславської обл. Тисячі молодих людей виїжджали на освоєння цілинних земель і в наступні роки. Лише зі Львівщини в Казахстан до кінця 50-х рр. було направлено 11 тис. осіб. Значна частина молоді на Україну вже більше не повернулася [12, с. 134].

Одночасно у травні-червні 1955 р., у всіх західних областях був організований додатковий набір на будівництво нових шахт Донбасу. З Тернопільської обл. на шахти Донбасу було відправлено близько 3 тис. чол., з Ровенської – понад 800, Чернівецької – 700 і т. д. У будівництві вугільних шахт Донбасу брали участь 3,5 тис. юнаків і дівчат Волині, з них 700 чол. будувало шахту "Волинська-комсомольська", яка почала діяти в 1958 р. 400 молодих будівельників з Волині залишилися працювати на тій же шахті [12, с. 151].

Для координації широкого перерозподілу трудових ресурсів республіканський уряд своїм рішенням від 1 серпня 1955 р. створив головне управління організованого набору робочих і переселення при РМ УРСР. Відповідні управління створювалися у всіх областях і районах республіки, з відповідними додатковими штатами. На управління покладалося завдання виконання планів оргнабору і переселення як у самій республіці так і за її межами, розміщення і працевлаштування репатріантів і реемігрантів.

Уже із самого початку створення обласних і районних управлінь у методах роботи більшості з них переважали директивність, виконання планів будь-якими засобами, зневажливе ставлення до переселенців. В основі цих явищ було те, що більшість уповноважених та інспекторів підбиралися за партійно-політичною доцільністю, переважно з низьким загальноосвітнім рівнем.

Якщо в цілому в Україні початкову освіту мали 54 % штатних працівників районних управлінь, то в західному регіоні цей показник був іще вищим. У Станіславській обл. з 38 районних працівників лише 11 мали середню освіту. Подібне становище було у Волинській, Ровенській, Львівській та інших областях. На рівні обласних управлінь 52 % працівників не мали середньої освіти. У 1958–1959 рр. більше 60 % із числа райуповноважених та інспекторів управлінь були звільнені за п'яти-

ку і здирництво. Так, у Ровенській обл. за зловживання службовим становищем був звільнений завідуючий загальним відділом Дубровицького райвиконкому. Знаючи про це, райком партії затвердив його на посаді райуповноваженого з переселення, а вже через два місяці він був арештований і засуджений за здирництво та шахрайство. У Млинівському р-ні уповноваженим з переселення був призначений Безкрилий, який не мав навіть закінченої початкової освіти. Проводячи набір населення на освоєння цілинних земель у Павлодарську обл. Казахстану, агітацію вів про переселення в Крим. Тільки при відправленні із залізничної станції Здолбунів переселенці дізналися, що їх везуть у Казахстан. 12 сім'ям вдалося повернутися у своє село [9, с. 17, 18].

Використовуючи різні методи вербування із західних областей за 1956–1959 рр., у східні регіони було переселено більше 30 тис. сімей. З Тернопільської обл. за ці роки тільки в Крим було відселено 1460 сімей. У Волинській обл. з переселених у 1959 р. 800 сімей, 340 було направлено в Кримську обл. А за планом на 1960 р. передбачалося відселити з області 950 сімей, з них 575 переселити на південь України [8, с. 4–7].

Спричинений не так соціально-економічними, як у першу чергу ідеологічними та політичними чинниками, тоталітарний державний механізм ціленаправленого регулювання та перерозподілу трудових ресурсів, викачування та розпорощення місцевої людності, завдав західноукраїнському регіонові відчутних демографічних втрат, призвів до значного зменшення чисельності корінного населення, його наявності і майбутнього робочого та інтелектуального потенціалу.

1. *Пронь Т.* Міграційні та етнічні процеси на Півдні України за доби радянської державності : Автореф. дис... канд. іст. наук. – Донецьк, 2005. 2. *Ткачук В.* Соціально-політичні процеси на західноукраїнських землях в перше повоєнне десятиріччя (1944–1955 рр.) : Автореф. дис... канд. іст. наук. – Л., 1998. 3. Центральний Державний архів громадських об'єднань України. – Ф. 1, оп. 23, спр. 892, арк. 11, 21, 18. 4. Центральний Державний архів вищих органів влади і управління України (далі ЦДАВОУ). – Ф. Р-4626, оп. 2, спр. 46. 5. ЦДАВОУ. – Спр. 44. 6. ЦДАВОУ. – Спр. 46. 7. ЦДАВОУ. – Спр. 72. 8. ЦДАВОУ. – Спр. 97. 9. ЦДАВОУ. – Спр. 98. 10. ЦДАВОУ. – Спр. 124. 11. ЦДАВОУ. – Спр. 201. 12. ЦДАВОУ. – Спр. 214. 13. ЦДАВОУ. – Спр. 250. 14. ЦДАВОУ. – Спр. 251. 15. *Ярош Б.* Сторінки політичної історії західноукраїнських земель 30–50 років ХХ століття. – Луцьк, 1999.

Надійшла до редколегії 15.02.06

А. Теличко, асп.

МИКОЛА БАЖАН ПРО ІСТОРИЧНУ КОНЦЕПЦІЮ МИХАЙЛА ГРУШЕВСЬКОГО ТА ЇЇ ВПЛИВ НА РАДЯНСЬКУ ІСТОРІОГРАФІЮ

Проаналізовано політико-публіцистичні роботи М. Бажана як джерело історіографічного дослідження концепції М. Грушевського.

The article is deals with the analyse of political-public items of M. Bazhan as a source of historiography searche of Mykhailo Hrushevsky's concept.

Проблема висвітлення історії України особливо гостро постала після Великої Вітчизняної війни (1941–1945). У цей час відбувається переосмислення існуючих історіографічних установок. Перегляду було піддано погляди провідних українських істориків, як сучасних (колишнього директора інституту історії України АН УРСР М. Петровського), так і класичних – М. Грушевського, В. Антоновича, М. Костомарова та ін. Головним об'єктом критики стали ідеї М. Грушевського.

Зміст історичної концепції М. Грушевського не збігався з твердженнями радянської ідеології, що призводило до негативного сприйняття концепції представниками правлячих кіл радянського суспільства [8, с. 57]. У такому разі радянська партійно-державна номенклатура створювала умови для негативного висвітлення концепції М. Грушевського. Такі процеси не могли не вплинути на ідеологічний аспект науково-публіцистичних та пропагандистських видань, до написання яких залучалися представники політичної і інтелектуальної еліти радянського суспільства. Серед їх до активного написання таких статей залучався М. Бажан.

Історична концепція М. Грушевського вже тривалий час приваблює вітчизняних дослідників. Проте менша увага приділяється дослідженню радянських політико-публіцистичних статей, які мали безпосереднє відношення до концепції М. Грушевського. Одним з авторів подібних статей був М. Бажан. Його роль у критиці українського буржуазного націоналізму частково висвітлювалася вітчизняними дослідниками. У радянські часи така діяльність М. Бажана сприймалася як позитивна і знаходила відображення в роботах дослідників [1, с. 12]. Так, дослідники життя і творчості поета Є. Адельгейм, Л. Новиченко схилилися до цілком позитивних оцінок. Інший радянський дослідник Ю. Суровцев в історіографічному нарисі "Микола Бажан" вдавався до стриманіших оцінок.

Сучасна українська дослідниця Н. Костенко у своїй монографії "Микола Бажан. Життя. Творчість. Особливості віршовістики" лише фіксує факти написання М. Бажаном подібного роду статей. Вони трактується автором як *соціальні замовлення* та виправдовуються приналежністю поета до партійно-державної верхівки.

Чи не єдиною спробою істориків проаналізувати і дати об'єктивну оцінку роботі М. Бажана з розвінчання "буржуазно-націоналістичних" історичних концепцій стали наукові статті С. Пивовара. У них автор розглянув проблеми висвітлення історії української державності та вплив на неї партійно-державної ідеології в радянській історіографії другої половини 1940-х рр. До джерельної бази статті залучені архівні матеріали, публікації, монографії, науково-критичні статті тощо.

Отже, в умовах, які склалися на початку ХХІ ст. в Україні, виникла потреба висвітлення спадщини нашого народу, а також діяльність конкретних осіб, які здійснили вагомий внесок у цей процес. З огляду на це обійдемо увагою дослідників залишаються певні проблеми. У зв'язку із цим особливої актуальності набувають дослідження історіографічної діяльності однієї з визначних особистостей української історії ХХ ст. [5, с. 9–12]. Тому ми вважаємо, що для історіографічного дослідження історичної концепції М. Грушевського доцільно залучити політико-публіцистичні статті М. Бажана другої половини 1940-х рр.

Упродовж другої половини 1940-х рр. в українській радянській історіографії відбулася ревізія поглядів, спрямована на встановлення "марксистської" схеми історії України. Відбулися суттєві зміни у ставленні партійно-державного керівництва до висвітлення деяких питань української історії [4, с. 34–36]. Це супроводжувалося посиленням ідеологічного тиску на інтелігенцію та застосуванням методів тотального контролю над ученими, що полягав у двох основних напрямках: *принцип партійності та принцип класового підходу*. У серп-

© А. Теличко, 2007